

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ ВОЛЬНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

В статті розглянуто історію психологічних та філософських досліджень феномену «волі». Визначено основні напрямки цих досліджень. Обґрунтовано актуальність теми дослідження. Встановлено, що зовнішніми результатами вольової регуляції є конкретні досягнення людини: перемоги, досягнення, успіхи тощо. Внутрішніми результатами є зміни, що відбулися в самій особистості, наприклад, нове ставлення до себе, розвиток власних можливостей, підвищення власної компетентності, професійності, емоційної стійкості у професійній діяльності, в досягненні змін власної особистості. Визначено актуальність досліджуваної проблеми та перспективи подальших досліджень в даному напрямку. Перспективою подальших досліджень є вивчення генези вольової регуляції на протязі всіх вікових періодів життя людини. Це дозволить значно розширити й уточнити знання про її прояви.

Ключові слова: *особистість, воля, волюнтаризм, мотивація, психічна регуляція, цінність, соціальна установка*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Поняття волі має довгу, багатвікову історію. Започатковане в філософії в античні часи, воно згодом перейшло і в інші області людського пізнання: юриспруденцію, медицину, психологію. У психології це поняття також виконало свій шлях: від актуального до практично повністю забутого. До ХХ століття воно було одним з ключових конструктів в класичних теоріях. Однак в 30-х роках минулого століття поняття волі поступово йде на периферію науки, поступаючись місцем таким поняттям, як мотивація, соціальна установка (аттитюд), цінність.

Поняття «воля» є багаторівневим, поліфункціональним поняттям, включеним в широкий світоглядний план свідомості та поведінки особистості. Питання сенсу життя, свободи волі, свободи й необхідності, свободи та відповідальності, мають відношення до розряду вічних цінностей, завжди і безумовно значимі для всього людства. Багатвікова історія розвитку поняття свідчить про глибокий взаємозв'язок проблеми волі з такими питаннями, як онтологічний і гносеологічний статус особистості, межі індивідуаль-

ної свободи і відповідальності людини, з позитивним і негативним змістом і значенням волі, свободи, свободи волі. Накопичений в науці матеріал з даної проблематики, певна незавершеність та неузгодженість визначень свідчить про недостатню розробленість як в теоретичному, так і в практичному аспектах, що зумовлює актуальність вибору теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми є виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується запропонована стаття. Вольова сфера становить певний клас психічних процесів, дій, об'єднаних єдиним функціональним завданням - свідомим управлінням поведінкою і діяльністю людини.

Аналіз досліджень у вітчизняній і зарубіжній психології, що стосуються психології волі, становлення суб'єктності та регуляції особистості (К. Абульханова–Славська [6], А. Бандура [3], Л. Божович [1], В. Іванніков [6], Б. Зіммерман [7], В. Котирло [3], Т. Шульга [3]) показує, що вивчаються окремі характеристики проявів волі, вольової регуляції, вольових якостей або вольових стратегій особистості в окремі вікові періоди розвитку. Не часто трапляються дослідження, в яких охоплюються тривалі вікові періоди розвитку вольової регуляції особистості.

Генеza вольової регуляції здійснюється у всіх вікових періодах в трьох напрямках: мотиваційно-спонукальному, виконавчому та оціночно-результативному. Кожне з цих напрямків виступає певною ланкою функціональної структури вольової регуляції і характеризується комплексом специфічних показників, що впливають на її розвиток; найбільша функціональне навантаження в здійсненні вольової регуляції падає на виконавчу ланку, що забезпечує суб'єкта засобами реалізації цілей і досягнення запланованих результатів.

Наукове обґрунтування щодо стабільних і кризових періодів становлення вольової регуляції в окремі вікові періоди доводить, що кризи розвитку особистості істотно змінюють прояви вольової регуляції: вони визначають відносно стабільні періоди становлення вольової регуляції в діяльності та поведінці людини, періоди різкої зміни, руйнування стабільності її впливу, що і призводить до появи нових механізмів її дії, виводячи людину на більш високий рівень особистісного розвитку. Вікові кризи в кожному періоді розвитку людини є свого роду перешкодами, які особистість може пройти більш-менш успішно. Кризи загартовують «волю» людини, сприяють вмінню опановувати собою, своєю поведінкою, проявляти вольові якості, характеризують її як особистість, здатну долати труднощі та перешкоди, що виникають на шляху.

Детермінантами генезису вольової регуляції виступають: вік, соціальна ситуація розвитку, зміст діяльності, статусне положення людини. Несприятлива соціальна ситуація впливає на прояви вольової регуляції протягом будь-якого віку.

Формування вольової регуляції пов'язано з включенням в певний процес прийняття відповідальних рішень, ситуацій, що ставлять людину перед необхідністю подолання у своїй діяльності суб'єктивних і об'єктивних труднощів, які детермінують розвиток потреби в самозміні й оволодінні способами мобілізації власних можливостей для досягнення намічених цілей.

Вольова регуляція діяльності та поведінки людини, таким чином, являє собою особливу, вищу форму прояву загальної психічної регуляції. Ми розглядаємо вольову регуляцію як вищий рівень регуляції, що є різновидом довільної регуляції, особливою формою її прояву. Ми розглядаємо волю як свідому активність особистості, що дозволяє їй управляти своєю поведінкою за допомогою системи певних дій і якостей особистості.

Дослідження генези вольової регуляції на протязі всіх вікових періодів життя людини дозволяє значно розширити й уточнити знання про її прояви. Аналіз досліджень з проблеми волі й вольової регуляції дозволив нам визначити певні положення до розуміння генези вольової регуляції.

Так, за своєю природою вольова регуляція є структурно-динамічним утворенням, що постійно формується та є включеною в загальний процес розвитку особистості, однією з її найважливіших сторін. Становлення вольової регуляції підкоряється закону диференціації та інтеграції: функціонування її компонентів на різних вікових етапах піддається вираженій диференціації; в період особистісного становлення на новому рівні відбувається інтеграція в цілісну систему, що дозволяє особистості ефективно використовувати її як засіб самозміни. Таким чином, інтеграційна система вольової регуляції дозволяє не тільки змінювати себе, а й домагатися значних досягнень особистісного, професійного і кар'єрного зростання особистості.

Мета статті. Дослідити історію розвитку дослідження проблеми волі в психології.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Історія вивчення волі сягає корінням часів Стародавньої Греції, де її розуміли то як афективну, то як інтелектуалістичну. Платон [6] розумів її як певну здатність душі, що визначає і спонукує активність людини. Аристотель [2] пов'язував волю з розумом, оскільки він вважав, що природа волі виражається в формуванні логічного висновку. Б. Спіноза [1] розцінював волю як усвідомлення зо-

внішньої детермінації, яка суб'єктом сприймається як внутрішня свобода.

Існує багато теорій волі, в яких дослідники по-різному визначають її значення. Так німецький соціолог Ф. Теніс [2] намагається пояснити механізми поведінки людини в розрізі проблеми волі та створив напрямки, що отримав назву «волюнтаризм». З цього вчення випливало наступне: вольові акти, нічим не визначаючись, обумовлюють сам хід психічних процесів.

Ще Епікур [4] ставив питання про вільний вибір поведінки, а Блаженний Августин (354-430) стверджував, що «діями душі та тіла управляє воля, спонукаючи душу до самопізнання створюючи з чуттєвого відображення речей їхні образи, витягує з душі закладені в ній ідеї». [1].

Німецькі філософи А. Шопенгауер [5] і Е. Гартман [4] порівнювали волю з космічною силою «сліпим і несвідомим першопринципом, від якого беруть свій початок всі психічні прояви людини».

Волюнтаризм, стверджуючи незалежність людської волі від навколишньої дійсності, в крайніх своїх поглядах протиставляв вольовий початок об'єктивним законам природи і суспільства.

В історії цього питання знаходимо згадку про те, що Бенедикт Спіноза [8] заперечував безпричинну поведінку: «воля, як і все інше, потребує причини» і далі «Люди помиляються, вважаючи себе вільними. Ця думка ґрунтується на тому, що свої дії вони усвідомлюють, причин же, якими вони визначаються, не знають».

Воля у Спінози – це здатність, завдяки якій душа стверджує або заперечує, визначає, що істинно, а що хибно, а бажання – здатність, завдяки якій душа домагається будь-якої речі або відвертається від неї. Є. ЛЬІН [3].

Кант [4], вважаючи людину «безвольною іграшкою надприродних сил» говорив про те, що кінцевою причиною людських вчинків виступає не сама людина, а бог.

Свого часу Гегель [3] висунув тезу про єдність волі та мислення. Мислення й воля по ньому є двома сторонами духу: теоретичної та практичної. Вони взаємно проникають і доповнюють один одного. Різниця ж між ними в тому, що мислення прагне найбільш адекватно його пізнати, а воля - перетворити.

Проти волюнтаризму виступав І. Сеченов: «... так як людина вільна діяти відповідно до своїх думок і бажань, і навперекір їм, - значить, між ними і вчинками повинна стояти особлива вільна сила, яка і називається волею». [7].

Л. Виготський [1] писав, що вольова, або довільна поведінка - є поведінка соціальна за своєю суттю і що максимум волі є максимум покори, тому відсутність свободи в прийнятті рішень ще не

свідчить про відсутність волі. Вчений [1] також пов'язував волю зі свободою вибору: «Найхарактернішим для оволодіння власною поведінкою є вибір, і не дарма стара психологія, вивчаючи вольові процеси, бачила у виборі саму сутність вольового акту». Він виділяв у вольовій дії два окремих процеси: власне, саме рішення та виконавчий – це дія по виконанню прийнятого рішення.

Одні філософи зводили проблему свободи волі до проблеми вільного вибору дії, а інші говорили про те, що в вольових актах людина не може бути вільною, вона підпорядкована необхідності, а свобода полягає в тому, що ми можемо діяти або НЕ діяти відповідно до нашого вибору або бажання.

В. Віндельбанд [2] був упевнений в тому, що вільний вибір є внутрішнім процесом, що має в самому собі критерій своєї доцільності. Він розрізняв 3 різних етапу вибору, а саме: 1) Виникнення окремих потягів, з яких кожне, якби воно було єдиним, безпосередньо перейшло б у дію; 2) Взаємна затримка й урівноваження потягів, вибір між якими призводить до вирішення; 3) Вольовий імпульс, за допомогою якого не стримане або визначене певним вибором бажання переходить у відповідну фізичну дію.

Точки зору на волю як на вибір одного з декількох спонукань або як вирішення конфлікту мотивів дотримувалися такі вчені як Г. Челпанов [1], Ф. Лерш [7], В. Франкл [7] та інші.

Аристотель [2] ввів поняття волі як пояснювальний процес, щоб відрізнити вчинки, що здійснюються на підставі розумного рішення суб'єкта, від вчинків, викликаних його бажаннями, і не самі по собі знання є причиною розумної поведінки, а сила, що викликає дію відповідно до розуму. Ця сила зароджується в розумній частині душі за допомогою з'єднання розумного рішення з бажанням, надає цьому рішенню спонукальну силу, і саме бажання обумовлюється спонукальною силою прагнення, а волю Аристотель зводив до управління, а саме: а) за допомогою розуму спонукальною силою бажання людини; б) шляхом надання вихідному бажанню додаткового спонукання до предмету; в) за допомогою гальмування спонукання, коли розум підказує, що потрібно уникнути прагнення до того чи іншого об'єкту.

Дії та вчинки, що здійснюються за рішенням самої людини, Аристотель вважав довільними. Він вважав, що воля не тільки ініціює, але й вибирає довільні дії, регулює їх здійснення, а здатність людини володіти собою приписував дії вольового початку, але будь-який вольовий рух за Аристотелем має природні підстави.

Р. Декарт [2] вважав, що завдання волі - боротьба з пристрастями, які виникають під впливом речей. Вона може гальмувати рух, викликаний пристрастю. Він вважав що розум – це знаряддя волі;

воля допомагає слідувати певним правилам, що визначаються з поняття про добро і зло. Воля пов'язана з моральністю.

Е. Мейман [3] вважав, що основною ознакою вольової дії є попередній психічний акт, вироблення уявлення про мету, отримання згоди на цю мету, яка починається з підбору й розгляду цілей, з аналізу наслідків дії, а справжньою причиною всіх вольових вчинків вважає роздум, за допомогою якого досягається розуміння цінності значення мети.

І. Сеченов [7] виділяв моральний компонент волі. Він вважав, що просто так людина не буде проявляти силу волі, для цього потрібен мотив.

Г. Челпанов [8] бачив у вольовому акті 3 елементи: бажання; прагнення; зусилля. Він вважав, що вольова дія має зв'язок з боротьбою мотивів і сама воля несе в собі функцію прийняття рішення про дію. К. Корнілов [5] також вважав, що в основі вольових дій завжди лежить мотив.

Д. Узнадзе [8] розуміє волю як один із спонукальних механізмів, разом з актуальною потребою. Спонукування до будь-якої дії пояснює наміром (установкою на дію). За вольовими установками приховані потреби людини, які лежать в основі прийняття рішення поряд з участю в цьому процесів уяви і мислення.

Б. Зейгарник [2] вважала, що проблема опанування своєю поведінкою (на рівні оволодіння власною мотивацією) традиційно ставиться в психології як проблема волі. Вольова поведінка розглядається різними авторами як процес виробництва нових мотиваційних утворень, які сприяють розгортанню поведінки в обраному напрямку. Так, наприклад, такі вчені як Л. Божович [1] і Л. Виготський [6] розуміють волю як різновид довільної мотивації.

Зв'язок мотивації та волі розглядається й іншими московськими психологами К. Гуревич [1], О. Леонт'єв. Так О. Леонт'єв [5] розглядав розвиток довільної поведінки у зв'язку з розвитком і диференціацією мотиваційної сфери.

Одним з перших дослідників, який звернув увагу на волю як особливу форму психічної регуляції поведінки був М.Я. Басов [7]. Влада особистості над своїми душевними станами, відзначав він, можлива тільки при наявності в складі її душевної єдності деякого регулятивного чинника.

Інші дослідники розуміють волю (довільність), як самоуправління своєю поведінкою за допомогою свідомості, яке передбачає самостійність людини не тільки в прийнятті рішення («свобода волі»), але й в ініціації дій, їх здійсненні та контролі. Вони визначають волю як здатність людини, що виявляється в самодетермі-

нації і саморегуляції нею своєї діяльності та різних психічних процесів.

Отже, довільне керування є інтегральним психофізіологічним процесом, оскільки воно, з одного боку, включає крім вольового зусилля ряд інших психологічних феноменів: мотиви (бажання, повинність), інтелектуальну активність, моральну сферу особистості, але, з іншого боку, базується на фізіологічних процесах і особливостях їх протікання (властивості нервової системи). Є. Льїн [3].

Узагальнюючи, можна виокремити наступні теорії волі: Воля як волюнтаризм (Кант [3], Гегель [3], Б. Спіноза [6]). Воля як вільний вибір (Г. Челпанов [6], В. Франкл [7], Л. Виготський [3]). Воля як довільна мотивація (Р. Декарт [5], Т. Гоббс [5], Д. Гартлі [7]). Воля як повинність (Д. Узнадзе [3], Ш. Чхартшвілі [6]). Воля як особлива форма психічної регуляції (М. Басов [6], К. Корнілов [6]). Воля як механізм подолання зовнішніх та внутрішніх перешкод і труднощів (І. Павлов [1], П. Сімонов [2], Б. Смірнов [6], О. Хомська [3]). Воля як самоуправління (Є. Льїн) [3].

Висновки. Встановлено, що в психології є багато підходів до розуміння волі та вольової регуляції, але вони не є завершеними, тому що не простежують її генезис протягом усього періоду життя людини. Про це свідчить різноманіття теорій і підходів до визначення змісту поняття «вольова регуляція», розширення або звуження цього поняття при описі психологічних особливостей вікового розвитку особистості.

Встановлено, що зовнішніми результатами вольової регуляції є конкретні досягнення людини: перемоги, досягнення, успіхи тощо. Внутрішніми результатами є зміни, що відбулися в самій особистості: з'являються певні вольові якості, нове ставлення до себе, розвиток власних можливостей, підвищення власної компетентності, професійності, емоційної стійкості у професійній діяльності, в досягненні змін власної особистості. Людина, яка досягає успіху в діяльності, долаючи труднощі, не тільки розвивається і створює нові результати, але й самореалізується в житті, прагне до самоствердження. Вольова регуляція формується в процесі розв'язання людиною життєвих задач. В зрілому віці на перше місце в розвитку вольової регуляції виходять власні завдання, які ставить перед собою особистість. При цьому людина сама обирає для себе пріоритетні області розвитку, формуючи власну долю, власний стиль саморегуляції. Активно долаючи життєві проблеми, людина накопичує досвід, формується мотиваційна та змістовна сфера особистості, що лежать в основі вольової регуляції особистості. Хоча дослідження, присвячені саморегуляції особистості в цілому виникли завдяки психології волі, вони спрямовані в першу

чергу на вивчення проблем регуляції поведінки, психічного стану та почуттів.

Перспективою подальших досліджень з теоретичної та практичної точки зору ми вважаємо проблему формування вольової регуляції в дитячі та шкільні роки в сімейній та соціальній взаємодії, дослідження структури вольової регуляції діяльності в екстремальних умовах життєдіяльності. Адаже, незважаючи на розуміння суттєвої ролі соціальної взаємодії в розвитку вольової регуляції, емпіричних і теоретичних робіт в цій області явно недостатньо.

Список використаних джерел

1. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: Избранные психологические труды / Под ред. Д. И. Фельдштейна. 3-е изд. – М. : Московский психол-соц. инс-т, Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. – С. 18–56.
2. Боришевский М. И. Развитие саморегуляции поведения школьников. Автореф. дисс. доктора психол. наук. – М. : АСТ, 1990. – 40 с.
3. Ильин Е. П. Психология воли / Ильин Е. П. – СПб. : Питер, 2000. – С. 17–195.
4. Леонтьев А. Н. Воля / А. Н. Леонтьев // Вестник Московского университета. – Сер. 14, Психология. – 1993. – № 2. – С. 3–14.
5. Kuhl J., Beckmann J. Historical perspectives in the study of action control // Action control: From cognition to behavior / Ed. by J. Kuhl, J. Beckmann. Berlin. N.Y. – 1985. – P.178–185.
6. Селиванов В. И. Основные подходы к психологическому исследованию волевой активности личности / В. И. Селиванов // Экспериментальные исследования волевой активности. – Рязань, 1986. – 138 с.
7. Silva M. N., Markland D. A., Minderico C. S., Vieira P.N., Castro M.M., Coutinho S.S., Santos T.C., Matos M.G., Sardinha L.B., Teixeira P.J. A randomized controlled trial to evaluate self-determination theory for exercise adherence and weight control: Rationale and intervention description // BMC Public Health. – 2008. – Vol. 8. – P. 234–247.
8. Швалб Ю. М. Возвращение к забытой теме: проблема воли в психологии / Ю. М. Швалб // зб. наук. пр. Актуальні проблеми психології. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – Том VII. Екологічна психологія. – Вип. 37. – С. 186–199.

Spisok vikoristanih dzherel (транслітерація).

1. Bozhovich L. I. Problemy formirovaniya lichnosti: Izbrannyye psichologicheskie trudy / Pod red. D. I. Feldshteyna. 3-e izd. – M. : Moskovskiy psichol-sots. ins-t, Voronezh : NPO «MODEK», 2001. – S. 18–56.
2. Borishevskiy M. I. Razvitie samoregulyatsii povedeniya shkolnikov. Avtoref. diss. doktora psichol. nauk. – M. : AST, 1990. – 40 s.
3. Ilin E. P. Psichologiya voli / Ilin E. P. – SPb. : Piter, 2000. – S. 17–195.

4. Leontev A. N. Volya / A. N. Leontev // Vestnik Moskovskogo universiteta. – Ser. 14, Psihologiya. – 1993. – № 2. – S. 3– 14.
5. Kuhl J., Beckmann J. Historical perspectives in the study of action control // Action control: From cognition to behavior / Ed. by J. Kuhl, J. Beckmann. Berlin. N.Y. – 1985. – P.178–185.
6. Selivanov V. I. Osnovnyie podhodyi k psihologicheskomu issledovaniyu volevoy aktivnosti lichnosti / V. I. Selivanov // Eksperimentalnyie issledovaniya volevoy aktivnosti. – Ryazan, 1986. – 138 s.
7. Silva M. N., Markland D. A., Minderico C. S., Vieira P.N., Castro M.M., Coutinho S.S., Santos T.C., Matos M.G., Sardinha L.B., Teixeira P.J. A randomized controlled trial to evaluate self-determination theory for exercise adherence and weight control: Rationale and intervention description // BMC Public Health. – 2008. – Vol. 8. – P. 234–247.
8. Shvalb Yu. M. Vozvrashchenie k zabyitoy teme: problema voli v psihologii / Yu. M. Shvalb // zb. nauk. pr. Aktualni problemi psihologii. – Zhitomir : Vid-vo ZhDU Im. I. Franka, 2014. – Tom VII. Ekologichna psihologiya. – Vip. 37. – S. 186–199.

Кирпенко Т.М. Современное состояние и перспективы изучения волевой регуляции личности в психологических исследованиях

В статье рассмотрена история психологических и философских исследований феномена «воли». Определены основные направления этих исследований. Обоснована актуальность темы исследования. Установлено, что внешними результатами волевой регуляции являются конкретные достижения человека: победы, достижения, успехи и тому подобное. Внутренними результатами являются изменения, произошедшие в самой личности, например, новое отношение к себе, развитие собственных возможностей, повышение собственной компетентности, профессионализма, эмоциональной устойчивости в профессиональной деятельности, в достижении изменений собственной личности. Определены актуальность исследуемой проблемы и перспективы дальнейших исследований в данном направлении. Перспективой дальнейших исследований является изучение генезиса волевой регуляции на протяжении всех возрастных периодов жизни человека. Это позволит значительно расширить и уточнить знания о ее проявлении.

Ключевые слова: личность, свобода, волюнтаризм, мотивация, психическая регуляция, ценность, социальная установка

Kyrpenko T. Current state and prospects for the study of volitional regulation of the personality in psychological research

The article describes the history of the psychological and philosophical studies of the phenomenon of “will”. Defined theory will in the domestic and foreign psychology. Were defined the main directions of this research. relevance of the research topic was justified. It was found that the results of external will regulation are the specific achievements of man: victory, achievement, success, and the like. Inside of this changes in the personality, for example, a new attitude toward themselves, develop their own capabilities, increasing their competence, professionalism, emotional stability in their professional activities, to achieve self-changes. We study the the psychological mechanisms willed self-control in an extreme situation. It is stated that the willed self-control is important in adaptation and self-control. It was determined that the main function of the will is the conscious regulation of the activity of ability to live in extreme conditions. Is ascertained that insufficiently studies on the structure of strong-willed regulation of activities of ability to live in extreme conditions, its types, kinds. Determined the relevance of the study were the problems and prospects for further research in this direction. Prospects for further research from the theoretical and practical point of view, we consider the problem of the formation of strong-willed regulation in childhood and school years in the family and social interaction, study of the structure of strong-willed regulation of activities of ability to live in extreme conditions. Prospects for further research is to study the genesis of strong-willed regulation within all age periods of human life. This will greatly enhance and refine knowledge of its manifestations.

Keywords: *personality, freedom, voluntarism, motivation, psychic regulation, value, social setting*